

XXIX exposición Cedofeita

Marcando o paso. Imaxes da mili e do servizo social feminino

Xaime Iglesias González

A xa tradicional exposición *Cedofeita* de agosto, á que este ano bautizamos co nome de *Marcando o paso*, recolle fotografías e documentos da mili e do servizo social da muller. A maioría das imaxes presentadas nesta exposición responden a soldados que se incorporaron á mili pola súa quinta, mais houbo unha pequena porcentaxe que ingresou no exército por outras vías. Raimundo cumpriu o servizo militar obrigatorio a través da IPS (Instrucción Premilitar Superior) por ter daquela unha carreira universitaria de grao medio; Benigno foi voluntario co cal, entre outras vantaxes, puido escoller destino no cuartel de Campolongo, así como durmir na casa; Enrique tamén foi voluntario por terra, en contra da opinión familiar de tradición mariñeira, porque a estancia na “Marina” era máis longa que nos exércitos de terra. Outros mozos preferiron ir voluntarios á mili por sacar do medio unha obriga que estaba pexando as súas expectativas vitais.

Malia o dito, tamén notamos nalgúns casos un desapego a respecto da mili. Atopamos veciños que se declararon insubmisos polo que estiveron a piques de ir á cadea; tamén obxectores de conciencia (figura non recoñecida legalmente ata 1984) ou “de conveniencia”, como lle chamaban en certos círculo oficiais, que non ían á mili pero tiñan que facer unha *prestación social substitutiva* que, en bastantes casos, se negaron a cumprir igualmente. Ao longo do tempo temos coñecido mozos comprometidos en quintas que buscaban artimañas para non cumprir o servizo militar obrigatorio: emigrar antes dos dezanove

anos, declarar certas eivas ou enfermidades eximentes, etc., mais Enrique de Casaldarado, volveu do Brasil, a onde emigrara sendo novo, sen que coñezamos máis motivación que a de cumprir as súas obrigas coa patria.

Casos menos transcendentales de antipatía cara á milicia foron os daqueles que afirman ter pasado pola mili sen facer fotos ou se as fixeron elimináronas por non querer lembrar unha fase inútil da súa vida ou, polo menos, pouco edificante. É o caso de José Luís que se desfixo das súas escasas fotos militares, aínda que conserva unha con amigos, porque as amizades da mili teñen a súa pervivencia e incluso algúns dos que renegan de ter pasado polas filas do exército,



Juan Casalderrey Piedras con equipaxe de paracaidista.

participan en xuntanzas periódicas cos compañeiros da mesma quinta nas que normalmente non falta un xantar ou unha cea. En xuntanzas deste estilo ten participado Benigno que nos conta que no 2007, coincidindo cos cincuenta anos de se licenciaren, a xuntanza estivo precedida da renovación da xura de bandeira en Figueirido e noutra ocasión da inauguración dunha placa conmemorativa dese acto no mesmo lugar.

Para moitos recrutas, a mili tivo un carácter de aventura. Juan, despois de facer a instrución no CIR de Cáceres, pediu destino en paracaidismo de Alcantarilla (Murcia) pola idea de experimentar a sensación de liberdade da caída libre a velocidades vertixinosas e descender en paracaídas, emoción que comenta cun sorriso de satisfacción. Outros foron alí onde os destinaron ou onde lles tocou en sorte e procuraron facer vida discreta en campamentos e cuarteis para pasar o máis desapercibidos posible. Así o comentan varios veciños, mais Paco resume esta actitude coa frase *na mili, voluntario nin para comer*.

Na exposición aparecen lerezáns destinados nos tres exércitos, aínda que a maioría deles cumpriron esta obriga nas forzas terrestres, en diferentes puntos peninsulares, as illas ou territorios africanos, como Ceuta, Melilla, Aiún, Madrid, Murcia, Cáceres, A Coruña, Córdoba, Lleida, Ourense, Sevilla, Fuerteventura e outras localidades. Os destinos en África eran os máis temidos dende o século XIX a causa das guerras mantidas con Marrocos ata 1956, polas duras

condicións do clima e a escaseza de agua e comida, así como a longa distancia da casa; posteriormente seguiu sendo un destino non desexado pois a segunda e última causas, obviamente, non desapareceron. Con todo, o lexionario Carlos refírenos que estando na deshabitada illa de Lobos (Fuerteventura), o destacamento tamén quedou sen víveres malia correren os anos 1978/79, e foi grazas a que avistou un golfinho varado na praia que, tras ser capturado, serviulles de comida durante unha semana. Por certo, disque sabía a tenreira.

Semella que certos veciños tiveron a sorte ao seu lado durante a mili. Doro e máis un compañeiro, destinados en Madrid, encargáronse do bar de oficiais e suboficiais polo cal non só lles foi máis doada a vida militar, senón que desfrutaron de certa bondade económica, aínda que, por elo, tiveron que renunciar aos permisos; outros conseguiron postos cómodos, aínda que de responsabilidade, como Ogando que estivo en subministracións; os asistentes, que houbo moitos, tiveron sorte variada: uns padeceron non só as ordes do correspondente mando (sarxento, tenente, capitán...) senón tamén os caprichos das súas respectivas cónxuxes, mentres que outros tiveron unha vida cómoda, pero a maioría puideron desprenderse do uniforme militar en ter a tarde libre, como lle aconteceu a Luís.

De paso que cumprían a mili con maior ou menor agrado, moitos soldados aproveitaron a ocasión para coñecer novos territorios. Así, por exemplo, Juan coñeceu Murcia, Madrid e provincias limítrofes; Manuel aproveitou a ocasión para viaxar a varias provincias de Andalucía dende Talavera de la Reina; Jaime, andou por Andorra e gran parte de Cataluña dende o seu destino en Tarn (Lleida); outro Jaime coñeceu toda Galicia por ser chofer do coronel do cuartel de artillería de Campolongo; por último



Batendo con cabezais aos novatos.

citar a Tano e Poldo que estiveron en varias vilas e cidades por combater na guerra do 36.

Da vida en campamentos e cuarteis, destacamos algunhas anécdotas que nos contaron con algo de saudade uns ou con certa pena ou repugnancia outros. A vacinación facíase en serie, nun barracón onde os soldados en fila, ían pasando por distintos “practicantes”: un dáballes unha brochada de iodo no lombo, outro poñíalle a agulla, o terceiro inxectáballe a vacina e un cuarto retiráballe a agulla e limpáballe a pinga se sangue que puidese saírlle. Método máis simple usábase cando picaban un dedo para determinar o grupo sanguíneo; Jesús lémbrese dun compañeiro que coa impresión da picada, púxose pálido e o sangue no lle saía, pero de súpeto, brotoulle un pequeno chorro de sangue e el, ao tal ver, caeu ao chan desmaiado. Outro veciño cóntanos que, estando no cuartel de San Francisco (Ourense), no silencio da noite, alguén espertaba ás tres ou catro da mañá e voceaba *A vella vaise!* (*A vella* era o conxunto de soldados que estaban a piques de licenciaren); outros contestábanlle con

retranca *A vella vaise acostumando!* E así, unha liorta verbal que podía durar dez ou quince minutos. Nunca houbo un castigo por iso. Carlos, o lexionario, conta que indo buscar auga montado nun burro, este meteuno nunha densa matogueira espiñenta onde o propio Carlos se desorientou; daquela, descabalgou e soltou o burro que, ao verse libre, foi quen de volver ao campamento amosándolle a camiño a Carlos.

Alguns quintos sufriron intolerables novatadas, accións desagradables, sempre veces humillantes que os veteranos facían aos recrutas. Algunhas delas eran levadeiras como golpealos con almofadas, (como amosa unha fotografía de Carlos do cuartel da Marina de San Fernando) ou facerse pasar por médico, con bata branca incluída, obrigar os recrutas a poñerse en fila, ordenarlle que baixasen os pantalóns e, daquela, poñerlle nunha nádega o selo da compañía. Pepe conta que, cando chegaron os novatos ao cuartel de cabalería en Melilla procedentes do CIR, como era o da “marcha verde” marroquí, os veteranos simulaban o resultado dunha batalla (feridos, vendados, escaiolados,

xemidos..., médicos, todo era falso), dicindo que iso era o que pasaba alí pero que non se contaba. No mesmo cuartel, os veteranos para atemorizar os novos, botaban unha liña de pólvora arredor das camas destes e prendíanlle lume. Outras eran máis pesadas como poñer un caldeiro de auga sobre unha porta pola que necesariamente ía pasar un novato para que a auga caese sobre el; ou atarlle as perneiras dos pantalón para que non puidese estar puntual na formación de pasar lista tras o toque de diana.

Houbo soldados que aproveitaron a mili para aprenderen un oficio. Coñecemos cociñeiros que despois triunfaron en barcos mercantes ou restaurantes, condutores de camións que ao rematar a mili foron camioneiros e algúns casos que tiveron destino de axudantes nun parque de recuperación de vehículos e remataron por seren mecánicos na vida civil. O exército tamén colaborou na difusión de cursos do servizo de promoción profesional onde os soldados interesados tiveron a oportunidade de formarse nunha profesión, como

Jose que fixo o curso de electricidade do automóbil. Tamén localizamos casos ao revés, nos que é o exército o que se aproveita da formación de determinados soldados. Así lle aconteceu a Constante que traballou de fresador no parque de recuperación de vehículos de Pontevedra, profesión que xa dominaba na vida civil; Ángel que continuou a súa condición de administrativo na capitanía xeral da Coruña; moitos mestres, como Solla, que foron aproveitados nas campañas de alfabetización de soldados, en especial nos anos sesenta/setenta, aínda que Gerardo asegura que a finais dos oitenta aínda había clases de alfabetización na escola naval de Marín. Por último citar o artilleiro Jaime que aprendeu a tocar a corneta no cuartel de Campolongo e incorporouse á súa banda, pero a súa actividade civil posterior foi ben distinta.

Unha das preocupacións dos recrutas era a rapada de pelo cando chegaban ao exército e, en especial, cando recibían un castigo en cuxo caso o corte era “a cero”, como puidemos ver a Manolo estando en Ceuta. Non

parece o caso doutro Manolo en cuxa foto se ve relaxado cando lle rebaixan o cabelo. Tamén este Manolo aparece nunha desas foto-postais recorrentes na mili que se enviaban a familiares, amigos e amores que normalmente contiña frases como *Siempre en mi corazón*, *No me veas como un soldado*, *mira en mi al licenciado*, ou semellantes. Noutros casos, como o de Juanito, facían fotos en estudos con roupa de paseo, a que no argot do momento lle chamaban “de bonito”, co mesmo fin.

A imaxe máis antiga que presentamos corresponde a unha fotografía de estudo, de 1911, na que se pode ver a Isidoro Almón Ogando; enviárala a súa nai residente na Porta da Coxa cando el estaba destinado nalgún destacamento das colonias españolas en África. Outras fotografías amosan actividades rutineiras da mili como lavar a louza ou a propia roupa; pelar patacas; limpar e ter en perfecto estado o armamento persoal; desfilar en grandes formacións; practicar o tiro con armas de fogo; participar en grandes marchas por diversos tipos de relevo; facer manobras militares, ás veces con fogo



Xura de bandeira

real; desembarcar en portos descoñecidos como o o fixo o infante da mariña Carlos en Fuerteventura procedente de San Fernando; camuflar tendas de campaña ou equipos de transmisións cuxo exemplo nos mostra unha fotografía de Javier. Outras amosan as liteiras onde durmían, os comedores colectivos onde almorzaban, xantaban e ceaban e as cantinas onde, se cadra, pasaban momentos de lecer. Tamén a exposición presentou imaxes de recursos só posibles nalgúns instalacións militares como a cría de animais que nos facilita Nantes do seu paso por Punta Paloma, Tarifa (Cádiz), onde tiñan unha granxa para cultivos e criaban de animais.

Tano estivo na fronte do Jarama durante a guerra do 36, mais as fotos que nos facilitou un dos seus fillos son de cando, posteriormente, tivo que facer a mili en Melilla, polo que a súa vida militar foi dobre. Leopoldo, tras xurar bandeira no cuartel de Campolongo, estivo na fronte do Ebro, onde recibía o apoio moral de Carmiña, a súa “madríña de guerra” que figura na exposición nunha fermosa foto. O seu fillo, Poldo, entrou no rexemento de Campolongo, pero como practicaba atletismo, destinárono ao cuartel do Monte San Pedro da Coruña onde estivo con outros compañeiros atletas, tal como aparece na instantánea que nos facilitou.

Non podían faltar imaxes recordatorias da actividade máis solemne da mili, a *xura de bandeira*, acto no que os quintos de cada promoción xuraban obediencia e fidelidade á patria, converténdose en soldados. A partir de 1966, esta práctica realizábase normalmente nos centros de instrución militar ao final dun proceso de formación que abrangía manexo elemental de armas, preparación para un perfecto desfile o día da xura e adquisición de certos aspectos teóricos nos que cabían compañeirismo, camaradería e amor á patria. Nalgúns casos, como o de José Antonio, os mandos promovían a elaboración dunha orla cos participantes na xura de cada promoción, que os soldados adoitaban levar como un recordo entrañable. En varias fotos que se exhibiron na exposición referidas igualmente á xura de bandeira aparece un crego, feito que pon de manifesto a complicidade entre o poder militar e eclesiástico, complicidade que tamén observamos na participación de membros do exército en procesións como se puido ver na imaxe de Manuel e uns compañeiros ataviados de “romanos” para intervir na procesión de semana santa de Talavera de la Reina.

En 1937, un decreto establecía o “Servicio Social de la Mujer” para que as mulleres colaborasen a aliviar a dor producida pola traumática guerra e, ao mesmo tempo, valerse da capacidade da muller para afortalar o novo sistema político. O cumprimento do servizo social era obrigado para todas as mulleres a non ser que padecesen algún defecto físico ou

enfermidade, estivesen casadas ou viúvas con algún fillo a cargo. Aínda que non se establecían sancións a quen non o fixese, era imprescindible para todas aquelas que pretendían ser funcionarias ou obter títulos profesionais.

Os obxectivos deste servizo feminino foron adaptándose a realidade de cada momento, pero a idea principal sempre foi preparar as mulleres para seren nais, esposas e amas de casa e educalas na submisión. Para iso recibían formación relixiosa, nacional-sindicalista, do fogar (cociña, limpeza...), corte e confección... Esta obriga desapareceu en 1978 canda a *Sección Femenina da Falange*, que era a entidade a quen Franco lle encargara esta encomenda e que estivo dirixida por Pilar Primo de Rivera.

O “servicio militar obligatorio”, chamado popularmente mili, foi suprimido no 2001 pero deixou tras de si unha mancha de lembranzas, fotografías e outros documentos gráficos, todo iso vivido de diferente xeito e intensidade por cada recruta ou veterano. Tamén “servicio social de la mujer” achega fotografías, recordos e documentos, así como mostras de traballos realizados por lerezás durante a prestación desta extinta obriga.

